

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

במקום "מכתב עיתי" היום עיתון; ובמקום צירוף כפול שלושה "מכתב עיתי לירחים" הנהיג בן-יהודה ירחון; במקום "ספר מלים" הרי לכם מלה אחת מילון (דוגמאות רבות נוספות ראה במאמרו של ד' פרסקי, "לשוננו לעם" פ"ז, עמ' 133).

בסיכום ניתן לומר: בן-יהודה, היה הראשון שהגה את הרעיון להשליט את הלשון העברית בכל התחומים, לשם תכלית מדינית; והוא גם נרתם בעצמו לחדש מלים עבריות נחוצות ולעבודה ענקית של יצירת מילון עברי שלם לכל תקופת הלשון, שנסתיים בימינו אלה, בימי חנוכה תשי"ט.

אברהם יעקב ברור

מ פ ר ן

לברורו של מונח גיאוגרפי

"מפרץ אילת" או "לשון-ים עקבה"? במפות של אומות העולם נקראת ההסתעפות הצפונית-המזרחית של ים-סוף ("הים האדום" בלשונותיהן) החודרת בין חצי-האי סיני למדין העתיקה (בקצה הצפוני-מערבי של ערב הסעודית) ומגיעה לחוף מדינת ישראל וממלכת הירדן בקצה הדרומי של עמק הערבה בשם הגולף של עקבה (Gulf of Aqaba), ובערבית חליג' עקבה. אנו קוראים לסעיף-ים זה מפרץ-אילת, מאז החילוננו ללמד ידיעת א"י בעברית, כלומר מראשית המאה העשרים. נשאלה שאלה מפי בלשן, האין עלינו להסתגל לנוהג הבין-לאומי ולקרוא לימנו הדרומי הזה "לשון-ים עקבה", כי גם המונח מפרץ ל"גולף"

חדש הוא, ומקודם נהגו המעטים שבכותבי עברית שעסקו
 בגיאוגרפיה להשתמש במונח התנ"כי הבטוח לשון-ים. עלינו
 להכריע בראשונה בין "עקבה" ל"אילת", ואחר כך נעסוק בשאלת
 הטרמינולוגיה הגיאוגרפית, כיצד יש לתרגם gulf בעברית.
 בקביעת שמות גיאוגרפיים בארץ מצווים אנו להחזיר שמות
 עבריים קדומים, גם אם נשתכחו מפי העם, כי הלא בזכותנו
 ההיסטורית אנו חוזרים לארץ אבותנו; מעשה אבות סימן לבנים:
 „וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם
 אביו... ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן
 אביו (בר' כו, יח). כיצחק בשעתו מחדשים אנו תרבות אבותנו
 ובונים הריסות ארצנו, ואת השמות הקדומים נחדש עד היכן
 שידיעתנו מגעת. סעיף-הים שבו אנו דנים נזכר בתנ"ך שש
 פעמים בשם ים-סוף (שמות כג, לא; במד' יד, כה; כא, ד; דבר'
 א, יח; ב, א; שופט' יא, טז) ופעם בשם ים סוף בארץ אדום
 (מל"א ט, כו) ובמקום המקביל בדהי"ב (ח, יד) נאמר הים בארץ
 אדום. בשם ים סוף לא נוכל להשתמש, כי הוא נזכר 17 פעם
 בתנ"ך במובן של מפרץ סְוִיִּס (Suez). מחבר ספר מלכים הרגיש
 במובן הכפול של השם ים סוף, לכן הוסיף בארץ אדום, ומחבר
 דה"י נמנע מלהשתמש בשם ים סוף לים, שעליו יושבת אילת,
 ורשם רק הים בארץ אדום. אין לנו אפוא שם תנ"כי הראוי
 לשימוש בימינו. לא נוכל לאמור ים סוף בארץ אדום, מפני שלא
 נקרא כיום ים מה שכל העולם קורא gulf, ולא נחדש את השם
 אדום, כשם שלא נשיב לתחייה ארץ פלשתים. בתקופה הרומית
 והביזנטית נקרא חלק זה של ים-סוף Sinus Aelanites או Sinus
 Ailanites על שם הנמל אילת בצורתו היוונית Aila והרומית Aela.

הערבים קראו בימי הביניים לנמל, שירש את מקום אילת או אילות העתיקה מימי ישראל ואת Aila ההליניסטית והרומית- הביזנטית: עֶקְבַּת אֵילָה. עֶקְבָּה וְעֶקְבַּת — זהו שם-עצם כללי גיאוגרפי, החוזר פעמים רבות בתחום הלשון הערבית והוא מציין מעלה קשה. עקבת אילה מציינת אפוא את המעלה הקשה של אילה (= אֵילַת). השם נתקצר אחר-כך בלשון העם; אילה נשכחה, ונשאר רק השם הכללי הנסמך עקבה, ובצורה זו קיבלוהו האירופיים בתקופה החדשה. לנו חשוב השם אילת, נמלם של שלמה המלך ושל כמה מיורשיו. חשובה לנו גם אילת החדשה, על אף ריחוקה מאילת ההיסטורית כשמונה קילומטרים, כי עליה הוטלו כעת תפקידי אילת ועציון-גבר מימי קדם. גם אם ספני כל העולם יקראו לשטח ימי זה על שם עקבה, אילת העתיקה חשובה לנו יותר מן הכפר הערבי עקבה החדש.

השם ים בעברית העתיקה מציין כל מקווה מים (בר' א, י), גדול וגם קטן, ואפילו הבור הגדול שבמקדש שלמה נקרא ים (מל"א ז, כג), ובלשון המשנה נקרא ים בית-קיבול בטחנה לקמח, היוצא מתחת לריחיים (כלים טו, ג). כדי להבחין בין חלק קטן של הים כגון ים יפו, ים עכו, ים צור וכו' ובין מרחבי הים השתמשו חז"ל בשם הים הגדול לים התיכון וקיבלו מן היוונים את השם אוקיינוס, אבל ללא עקיבות כגיאוגרפים היוונים והרומיים, כי נמצא אצלם לפעמים את ה"אוקיינוס" בים התיכון. אין אנו יכולים כיום לקרוא את רצועת הים הצרה שבין חצי-האי סיני ובין ערב ים, כי שם זה דרוש לנו לשטחים גדולים. בתנ"ך נזכרת לשון-ים שלוש פעמים, פעמיים לשון-ים-המלח (יהוש' טו, ה; יח, יט) לרצועה קטנה על יד שפך הירדן, ופעם

לשון ים מצרים (ישע' יא, טו) והכוונה (כנראה מתוך זהקבלה לנהר: „והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר”) — לאחת הימות או הלאגונות שבשפך הנילוס.

לשון־ים כחלק הים הגדול אין במקרא. בכל זאת נאחזו בשם זה הסופרים בתקופת ההשכלה והשתמשו בו במובן של bay, gulf. בעל „ספר הברית” (סוף המאה הי"ח), בחלק א' מאמר ח', מזכיר כמה מיצרי־ים (straits), קורא להם בריחים ומסביר: „והם רצועות הים לא רחבות אשר יפסיקו בין שתי ארצות סמוכות זו לזו ויחברו שני ימים גדולים ורחבים”. על חלקי־הים אינו מייחד את הדיבור. שמשון הלוי בלאך ב„שבילי־עולם” (ברבע השני למאה הי"ט) וממשיך מפעלו אברהם מנדיל מאַהר בדור שלאחריו משתמשים בלשון־ים גם ל־ וגם ל־ bay, וכמוהם יהושע לווינזאהן ב„ידיעת גלילות הארץ” (1869). נחום סוקולוב מבחין ב„מצוקי ארץ”, ספר קצר בידיעת הגיאוגרפיה הכללית שהופיע ב־1878, בין לשון־ים, שהיא באנגלית gulf ובגרמנית Meerbusen, ובין לשון־ים קצר (!) שהיא באנגלית bay ובגרמנית Bucht. הלל כהנא בספרו „גלילות הארץ”, שהופיע באחרונה בתרס"א, קורא ל־gulf זרוע־ים ומבאר את המושג לשון־ים ב־Meereszunge בגרמנית, העתקה מילולית מעברית, כי בגרמנית אין המונח Meereszunge מקובל; יש רק Landzunge לחצי־אי קטן וצר. במילונו של משה שולבוים (1904) לשון־ים היא גם bay=Bucht וגם gulf=Meerbusen. השם מפרץ מופיע רק פעם אחת במקרא, בלשון רבים, בשירת דבורה: „אשר ישב לחוף ימים — ועל מפרציו ישכון” (שופט' ה, יז). השבעים מתרגמים diakope ובנוסחה אחרת

diexodos. השם הראשון מציין פרץ וגם תעלה צרה או מעבר צר; השם השני מובנו רק מעבר. בכל אופן לא תרגמו *kolpos* (באנגלית, *Golf* בגרמנית). גם לשון־ים אינה מתורגמת *kolpos* אלא *lophia* (רעמה, מסרק). בישעיה (יא, טו) הנוסח של השבעים הוא ים, ולא לשון־ים. הפשיטתא מתרגמת: מפרציו — תורעתא (כלומר "שערים" או "מבואות" כמו *diexodos* ביוונית); לשון־ים — לישנא דימא. הוולגטה מתרגמת מפרץ — *portus*, כלומר נמל. בתרגום הארמי לנביאים אין העתקת המלים אלא דברי דרוש: "קרני עממיא דפגרו תבו ובנין ויתיבו בהון", ולפי זה מפרצים הם ערים פרוצות או הרוסות, שהוקמו מחדש ע"י בני אשר. רבי יונה אבן ג'נאה (במחצית הא' של המאה הי"א) מבאר בערבית, שמפרצים הם נהרות. לרש"י, רד"ק, רלב"ג ולאברבנאל מפרצים הם יישובים פרוצים, בלתי מבוצרים, הזקוקים לשמירה יתרה מפני אויבים, ואשר שמר על מפרציו ולא נענה לקריאת דבורה וברק בן אבינועם. לותר, או המקור היהודי שממנו שאב, מייחס מפרציו לחוף ימים ומתרגם *zerrissene Ufer*, כלומר "שפות־ים מבותרות". משה הלוי לנדא מתרגם: אין זיכערן האַפּען, כלומר: בנמלים בטוחים, ובביאור נאמר: "כפל ענין על חוף הים ונקראים החופים כך (מפרצים) בעבור שהם פרצות בארץ אשר על שפת הים וכאשר תגדל הפרצה כן תטיב להיות מסוגלת למנוחת אניות". תרגום זה מתאים בעצם לוולגטה. במילוננו של זיבנברגר (1846) נאמר: "ערים פתוחות (הכוונה לפרזות) ויש מפרשים חוף שהוא פרץ רחב לגור בו אניות". יהושע שטיינברג ב"משפט האורים" (1895) אומר: "פרץ מים בחוף, מבוא־ים,

מבוא אניות", kleiner Meerbusen, Bucht. בקונקורדנציה של שלמה מנדלקרן (1895): "(incisura) sinus maris" — מקום שהים פורץ לתוך היבשה ועושה נמל (בוכט) וי"פ כמו מפרזיר. משטיינברג ומנדלקרן עבר השם מפרץ לשימוש בבתי הספר ובספרות ובעיתונות במובן של gulf וגם של bay, ולשון־ים נדחקה. בשנת תרצ"ב הושיבה מחלקת החינוך של ועד הצירים ועדה למונחים גיאוגרפיים וגם לצורת השמות הגיאוגרפיים בגלובוס, שערך רושם שורות אלה. בוועדה זו השתתפו אליעזר בן־יהודה, דוד ילין, ד"ר יוסף לוריא ועוד. אז הוחלט על תעתיק של שמות וצורות של שמות גיאוגרפיים זרים וגם על כמה מונחים גיאוגרפיים. השם מפרץ היה כבר אז מושרש, ולא התעוררו ויכוחים עליו. גם בוועדה למונחי גיאוגרפיה, שפעלה ופועלת כעת, נתקבל השם מפרץ גם ל־gulf וגם ל־bay, ואילו לשון־ים משמשת רק לסעיף ים צר וארוך (inlet באנגלית). עמים, היושבים על חופי ימים מסועפים, יצרו שמות שונים לחלקי־ים, ואילו לעמים יבשתיים — רק שמות מעטים. אין טרמינולוגיה שיטתית לחלקי־ים המסתעפים מימים גדולים, לא לפי הגודל ולא לפי הצורה ולא לפי ההפרדות מהים או מהאוקיינוס. מפרץ אילת הוא gulf, וגם הים הנרחב שבין הודו להודו־סין הוא gulf, הגולף של בנגאל. במילונים נמצא הגדרה ש־gulf הוא חלק מים, ובכן הגולף של בנגאל או של מכסיקו הם חלקי־ים, ואילו הים האזובי הקטן הוא ים. אם נדפדף באטלס באיזו לשון שהיא, נמצא שאין שיטתיות ועקיבות בשם הלוואי לשטחיים מסוימים.

אנו נסתפק אפוא במונח מפרץ ל־gulf וגם ל־bay,

ולשונות־יים נקרא רק למפרצים צרים, החודרים עמוק ליבשה. למפרצים מיוחדים בצורתם, כמו פיורדים (fjords) או ריאות (rios). נקרא בשמותיהם הבין־לאומיים. בקראנו בשם מפרץ כל פרצה בקו הישר של החוף נבין את הדגשת ישיבתו של אשר על מפרציו, כי הוא השבט היחיד, שבחוף ימו מפרצים: מפרץ חיפה לרגלי הכרמל והמפרץ הקטן הנוצר על ידי כניסת חופה של עכו לים. וכן נאמר בגבולות אשר: „ופגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת (בדרום)... עד צידון רבה (בצפון)“ (יהושע יט, כו וכח).

ראובן סיוון־סילמן

דע את עצמך

(עם המילון למונחי האנטומיה של האקדמיה ללשון העברית)

המילון למונחי האנטומיה הוא הרביעי בסדרת המילונים המקצועיים של האקדמיה ללשון העברית. קדמו לו מילוני המוסיקה, המכונית והטלפון, שעליהם הערנו בקונטרסים קודמים.*

מילון זה, בדומה לפרסומים אחרים של האקדמיה ללשון העברית, הוא פרי עבודה ממושכת של ועדות שונות, שפעלו במשך חמש עשרה שנה, מאז תש"ב. רשימות מונחים עוברות

* ראה „מספירה לספירה“ בקונטרס פ"ב, „מונחי טלפון היפים

לכול“ בקונטרס פ"ב.